

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 7.01:159.9.07:2

DOI <https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.1>

Горохолінська Ірина Володимирівна,
*докторка філософських наук,
доцент кафедри філософії та культурології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
orcid.org/0000-0001-7921-8245
i.horokholinska@chnu.edu.ua*

АРТТЕРАПЕВТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНЕРГІЇ РЕЛІГІЇ ТА МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

У статті досліджується терапевтичний потенціал синергії релігійних символів та наративів і мистецьких смислів із фокусом на її значення в контексті війни в Україні. Осмислено міждисциплінарний підхід, що поєднує філософію, релігієзнавство, богослов'я та культурологію для рефлексії над складними процесами травми та відновлення. Особливу увагу приділено трьом типам арттерапії: 1) архетипній терапії на основі ідей К. Юнга, що розкриває роль колективного несвідомого; 2) екзистенційній терапії, яка акцентує на вагомості смисложиттєвого пошуку попри абсурд війни; та 3) естетично-катарсичній терапії, яка сприяє емоційному очищенню через співпереживання й внутрішнє перетворення.

У праці також розглядається вплив таких практик на формування культури пам'яті, соціальну відповідальність й підтримку психоемоційного здоров'я в кризових ситуаціях. Дослідниця підкреслює важливість розроблення практичних методик імплементації терапевтичного потенціалу релігійно-мистецької синергії у сферах капеланства, арттерапії та гуманітарної допомоги.

Ключові слова: релігія, мистецтво, методологія міждисциплінарності, терапевтична функція релігії та мистецтва, цінності, секулярність/постсекулярність, синергія, символ, архетип, катарсис.

Horokholinska Iryna,
*Doctor of Philosophy Sciences,
Associate Professor at the Department of Philosophy and Cultural Studies
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
orcid.org/0000-0001-7921-8245
i.horokholinska@chnu.edu.ua*

ART-THERAPEUTIC POTENTIAL OF THE SYNERGY OF RELIGION AND ART IN WAR CONDITIONS: METHODOLOGICAL GUIDELINES OF AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

The article explores the therapeutic potential of the synergy between religious symbols and narratives and artistic meanings, with a focus on its significance in the context of the war in Ukraine. The author reflects on an interdisciplinary approach that integrates philosophy, religious studies, theology, and cultural studies to comprehend the complex processes of trauma and recovery. Special attention is given to three types of art therapy: (1) archetypal therapy based on the ideas of C. G. Jung, which reveals the role of the collective unconscious; (2) existential therapy, which emphasizes the importance of the search for meaning despite the absurdity of war; and (3) aesthetic-cathartic therapy, which facilitates emotional cleansing through empathy and inner transformation.

The study also examines the impact of such practices on the formation of a culture of memory, social responsibility, and the support of psycho-emotional well-being in crisis situations. The researcher underscores the importance of developing practical methodologies for implementing the therapeutic potential of religious-artistic synergy in the fields of chaplaincy, art therapy, and humanitarian aid.

Key words: religion, art, interdisciplinarity, therapeutic function of religion and art, values, social functionality of religion, secularity/post-secularity, methodological approaches, synergy.

Вступ: травматичний досвід війни як виклик для пошуку додаткових засобів терапії кризових психоемоційних станів

Екзистенційна ситуація для українців в останні роки позначена травматичними досвідами, найбільшій та найінтенсивнішим з яких є досвід війни. Війна несе видимі руйнування: розбиті міста, родини, фізичні травми, множину смертей. Але також і руйнує зсередини – психоемоційно. Втрата близьких, втрата дому, втрата фізичного здоров'я, втрата віри в майбутнє, втрата віри в Бога... Увесь цей досвід втрат, невпевненості, відчуття безпорадності й безкарності зла, що забирає та руйнує життя, посилює ментально-смыслову напругу, тривожність, а подекуди призводить до глибинніших негативних впливів на психологічне здоров'я особи. Тож не дивно, що існує реальний соціальний запит як на поглиблення добре знаних методів психологічного розвантаження, підтримки та допомоги, а також розроблення нових методик і підходів, адаптації типових майданчиків для дозвілля під потреби емоційно-психологічної підтримки вражених війною осіб.

Доволі продуктивно тут свою функціональність демонструє арттерапія, адже, як свідчать конкретні дослідження, саме вона дозволяє доволі нетравматично проаналізувати власний досвід, перелаштувати мислення та емоції тощо. В одному з досліджень читаємо: «Аналіз інтерв'ю показує, що медичні команди розглядають арттерапію як такий підхід у роботі, що має власну специфіку: вона не лише включає загальні терапевтичні чинники, але й містить елементи, які чітко вирізняють її серед інших видів утручань. Арттерапія виявляється особливо ефективною у формуванні внутрішніх ресурсів, пов'язаних з активацією системи прив'язаності – таких, як відчуття добробуту, емоційна регуляція, розвиток метакогніції та здатність до опрацювання досвіду» (Río Diéguez and other, 2024, p. 7–8).

Арттерапевтичний підхід, на нашу думку, може бути особливо ефективним у контексті

залучення нових міждисциплінарних інструментів, здатних підсилити його дієвість із фокусом на кризові явища, притаманні українській буттєвості. До того ж зростає роль постсекулярної чутливості (що під час війни набуває особливих рис), де релігійні уявлення, символи й практики стають вагоміші, залишаючись водночас у полі секулярної культури. Українське суспільство, попри певне зростання релігійності в екзистенційному аспекті, усе ж зберігає плюралістичну платформу імунітету від суто релігійної авторитаризації цінностей, смислів, практик.

У цьому контексті особливого значення набуває синергія релігії та мистецтва як джерела терапевтичних ресурсів, зокрема через творення простору для вираження, осмислення та трансформації травматичного досвіду. Йдеться передусім про секулярне мистецтво, яке водночас інкорпорує релігійні символи, аксіологічні наративи та архетипічні образи, що апелюють до глибинної пам'яті, спільних смислів і трансцендентних структур досвіду. Ми вже писали про соціальне значення терапевтичної функції релігії в умовах війни (Горохолінська, 2023). Загальновідомо також, що мистецтво здатне виконувати катарсичну функцію, як і цілу низку інших, що сприяють емоційній терапії. Але саме в описаній вище синергії, на нашу думку, мистецтво здатне виконувати терапевтичну функцію не лише як засіб психоемоційної стабілізації, а як механізм духовної реінтеграції в умовах втрати, руйнації та межових екзистенційних ситуацій.

Відповідно, **метою статті** є опис методології дослідження терапевтичного ефекту релігійного символу, інтегрованого у світський мистецький твір, який діє через архетипи, колективну пам'ять і екзистенційний досвід – незалежно від світоглядної зорієнтованості сприймача, його конфесійності тощо. Світське мистецтво часто виконує роль медіатора сакрального: через цитування, алузії, метафори релігійні символи набувають ще відчутнішої терапевтичної сили.

Основний виклад матеріалу: міждисциплінарні підходи в арттерапевтичній діяльності

У світлі постсекулярного зрушення, яке ми аналізували детально у своєму монографічному дослідженні (Горохолінська, 2019), й методологічно окресленого, зокрема, у працях Юргена Габермаса та Чарльза Тейлора, спостерігається дедалі помітніше повернення релігійного в публічну царину й культурну комунікацію. Постсекулярність не означає просту інверсію секулярного ладу, а радше позначає нову фазу, де релігійне вже не редукується до приватного чи архаїчного, але й не відновлює автоматично статусу універсальної істини. Ідеться про нову форму співіснування – про простір, де релігійні смисли та символи набувають діалогічного статусу в секулярному дискурсі, впливаючи на етику, естетику, ідентичність і практики інтерпретації.

У цьому контексті особливого значення набуває феномен мистецтва як простору «секулярного сакрального», тобто такого, де сакральне присутнє поза межами релігійної інституціалізації, але водночас не втрачає своєї глибини й потенціалу трансцендендування. Мистецтво як форма духовно-смиислового досвіду посідає особливе місце в культурній комунікації, адже його природа передбачає не лише естетичну репрезентацію, а й екзистенційне занурення в глибини буття. У художньому творі здійснюється не просто оформлення ідеї, а смислотворення, в якому поєднуються чуттєве й трансцендентне, особистісне переживання й універсальна символіка. Така структура дозволяє мистецтву функціонувати як простору наближення до сакрального – навіть поза рамками конфесійної чи інституціалізованої релігійності. Саме ця здатність мистецтва створювати горизонти переживання, які долають раціональну артикуляцію та апелюють до межових станів, робить його «агентом» задіяння трансцендентного в надрах сучасної культури.

Як відомо, у філософсько-естетичних розвідках (від німецьких ідеалістів та романтиків і до герменевтичної традиції та постсекулярної критики) не раз наголошено на ролі мистецтва як *res sacra* – сакралізованої форми людської присутності у світі, що не втрачає своєї глибини навіть за умов секуляризації. Цей аспект особливо актуалізується в постсекулярних обрядах,

де межа між сакральним і секулярним втрачає жорсткість, а мистецький досвід стає потенційним полем не для підпорядкування світського релігійному чи навпаки, а саме для діалогу між ними. У цьому контексті мистецтво можна витлумачити як простір, якому сакральне органічно не чуже, а набуває творчого – символічного, метафоричного, емоційно-рефлексивного вимірів, здатних продукувати нові смисли в умовах плюралістичної культури.

Секулярне мистецтво не лише допускає, а й активно імплементує релігійну символіку, есхатологічні уявлення, тематику жертви, прощення, надії, зцілення, трансформації. «В аксіосфері сьогодення взірці ефективної синергії гуманістично-світського і сакралізовано-релігійного можуть реалізовуватися й активною включеністю спільнот у духовний саморозвиток та соціально значущу активність через естетично-мистецькі обрії уваги до релігійної тематики, а завдяки їй – і до гострих антропологічних проблем та їх сотеріологічних комунікативних форматів. Постсекулярність як особливий стан релігійності, коли демаркація світського й релігійного є доволі лабільною й узалежненою цілою низкою як зовнішньо-соціальних, так і внутрішньо-психологічних чинників, демонструє надзвичайну важливість звернення до мистецької сфери як такої, котра доволі показова для ілюстрації можливостей ефективної синергії світського і релігійного в контексті світоглядного становлення сучасної культури» (Горохолінська, 2019, с. 386–387).

Згідно з Тейлором, сучасна людина живе в умовах такої секулярності, коли релігійна віра є радше одним із можливих виборів, ніж очевидною даністю. Ми обґрунтовували у своїх роботах (Горохолінська, 2019), що в таких умовах важко провести демаркаційну лінію між секулярним та постсекулярним у свідомості багатьох осіб. «Ідеться про новий обрис досвіду, який спонукає до віри й визначається нею; про новий контекст, у якому мусять розвиватися всі пошуки й запитування стосовно морального та духовного <...> Таким є глобальний контекст суспільства, що складається з різних прошарків, усередині кожного з яких світоглядний вибір за умовчанням може відрізнятися від інших – хоча його представники свідомі альтернативних версій, які обираються іншими, й не можуть просто відсунути

їх, як нез'ясовні екзотичні помилки» (Тейлор, 2014, с. 43–44). Юрген Габермас своєю чергою вказує на важливість того, щоб секулярне суспільство навчилося слухати релігійні голоси, адже вони зберігають смислові ресурси, які ще не були вичерпані або взагалі перекладені на мову універсалістського розуму. Із цим солідарні й деякі інші дослідники: «Підхід витлумачення постсекулярного суспільства, запропонований Юргеном Габермасом, прагне визначити релігію як необхідну силу навіть у межах секулярної ліберально-демократичної політичної системи. Сам термін «постсекулярність» постає як критика теорії секуляризації, що вже не видається адекватною, оскільки релігія продовжує відігравати помітну роль у публічному житті сучасності. Водночас, на відміну від ревізіоністів, які вважають проєкт секуляризації переважно невдалим, Габермас стверджує, що секуляризація залишається домінантною в публічній сфері, проте ніколи не зможе повністю усунути вплив релігії. Навпаки, він наголошує, що універсальні ідеали, які утверджуються в публічному дискурсі, є невід'ємно пов'язаними з релігійною традицією» (Tahrus, 2022, с. 22). У цьому сенсі мистецтво постає як простір соціально відчутного «перекладу» релігійної аксіології. Тут релігійне може бути почуте без прямого апелювання до конфесійної віри, але не втрачаючи при цьому глибини свого онтологічного й етичного потенціалу. Саме в цьому перехресті – між релігійним змістом і мистецькою формою – відкривається потенціал терапевтичної синергії, що є центральною темою цієї статті.

Аналізуючи наявний аксіологічно-психологічний дискурс, ми можемо виділити кілька класифікаційних типів подібної терапевтичної дії, ґрунтуючись на тих ідейно-теоретичних засадах, що зорієнтовані на осмислення мистецтва як простору символічної дії, де відбувається глибинна робота з людською суб'єктивністю, екзистенційним досвідом та колективною пам'яттю. Саме в цьому міждисциплінарному полі постають підстави для розрізнення таких терапевтичних моделей, як архетипна, екзистенційна, естетично-катарсична терапія, кожна з яких демонструє специфіку дії релігійного символу в мистецтві як засобу зміцнення, переосмислення і трансформації досвіду.

Архетипна терапія. У межах міждисциплінарного підходу до арттерапії особливе місце посідає архетипна терапевтична модель, теоретично вкорінена в аналітичній психології К.Г. Юнга. Архетип – як глибинна структура колективного несвідомого – функціонує як смислова матриця, що втілюється в образах, наративах і символах, здатних активувати внутрішні ресурси суб'єкта ще до вербалізації, а тим більше – ще до раціоналізації досвіду. Юнг підкреслює: «Архетипи – це комплекси досвіду, що стаються з нами як щось доленосне, до того ж їх вплив проявляється в нашому особистому житті» (Юнг, 2018, с. 47). Вони не є конкретними образами, а радше структурами або схемами, які проявляються через символи, міфи, релігійні фігури. Очевидно, що релігійні символи тут – закономірні репрезентації архетипів, адаптованих до конкретного культурного тла (Юнг, як відомо, виділяє цілу низку архетипів – Аніма / Анімус, Тінь, Самість, Велика Мати тощо, вказуючи, що їхня кількість є значно більшою),

Особливий інтерес у контексті нашого дослідження становлять релігійні архетипи, які постають у творах мистецтва – навіть секулярного – як репрезентації універсальних екзистенційних ситуацій: втрати, жертви, смерті й відродження, спасіння. Релігійно насичені художні образи (навіть якщо вони створені поза релігійною інституційністю) функціонують як культурно впізнавані архетипи, що викликають у реципієнта глибинний афективно-смисловий резонанс. Такі образи – Богоматір із Сином чи Покров Богородиці, стражденний Христос чи рани Христові, Архангел Михаїл, що скидає диявола, тощо – надзвичайно важливі для українців і можуть бути трансформовані, абстраговані чи конкретизовані, переосмислені в сучасному мистецтві, але при цьому зберігати свою архетипну функцію. Вони апелюють не до конфесійної ідентичності, а до особистісного пласту психіки, де зберігаються універсальні схеми реагування на біль, страх, втрату, провину й надію.

У цьому контексті показовим є випадок візуального втілення архетипу Богоматері в перші дні повномасштабного вторгнення Росії в Україну (2022). Одне з найвідоміших зображень того періоду – світлина молодої жінки, що тримає немовля в київському метро, де вони ховаються

від бомбардувань, – стала основою для численних мистецьких інтерпретацій, в яких ця сцена подавалась як іконографічний образ «київської Мадонни» (Мадонна..., 2022). Попри повну відсутність культового контексту такі зображення викликали широкий емоційний відгук саме завдяки архетипній впізнаваності сюжету: мати й дитя, прихисток, тиша, вразливість, очікування небезпеки. Подібні образи активують у споглядача глибинні структури колективного несвідомого, які, згідно з К.Г. Юнгом, зберігають первинні смисли, спільні для всього людства. У цьому випадку ми маємо справу з репрезентацією архетипу Великої Матері як захисниці й джерела життя, який, набуваючи форми сучасного художнього образу, забезпечує терапевтичний ефект через емпатію, ідентифікацію, надію.

У цьому аспекті архетипно насичене мистецтво стає терапевтичним простором, в якому психологічна травма, спричинена війною, дістає змогу символічної репрезентації. Це особливо важливо, зважаючи на те, що травматичний досвід часто виявляється «німою зоною», не придатною до безпосереднього мовного висловлення. Архетип через релігійно забарвлений мистецький образ дозволяє травмованому суб'єктові розпізнати в пережитому не лише хаос, а структурований досвід – вміщений у культурну символіку, що має тисячолітню глибину.

Таким чином, у межах арттерапії архетипна модель дозволяє не просто індивідуальну інтроспекцію, а й входження у простір культурної пам'яті, де особисте горе набуває форми, здатної бути осягнутою, витриманою й – потенційно – інтегрованою. Війна як руйнівна реальність, що десакралізує буття, натрапляє тут на естетично представлену архетипну структуру релігійного досвіду, здатну виконувати функцію символічної «репарації».

Екзистенційна терапія. Одним із важливих типів арттерапевтичного впливу, що реалізується через синергію мистецтва та релігії, є екзистенційна терапія. Її ідейною основою є концепти, сформульовані у філософії екзистенціалізму, зокрема ідея «межових ситуацій» (К. Ясперс), «буття-до-смерті» та «екзистенційної автентичності» (М. Гайдеггер), «екзистенційної порожнечі» та потреби смислу (В. Франкл), а також пере-

живання свободи, тривоги, відповідальності (Ж.-П. Сартр, І. Ялом).

Як зазначив Сартр: «Екзистенціаліст охоче заявить, що людина – це тривога <...> Йдеться тут не про те почуття, яке веде до квієтизму, до бездіяльності. Це – тривога, що відома всім, хто брав на себе відповідальність» (Сартр, 2022, с. 52). «Екзистенціалізм – це не спроба відбити в людини бажання до дій, адже він говорить особі, що надія лише в її діях, і єдине, що дозволяє їй жити – діяння» (Сартр, 2022, с. 56). Саме це акцентування на відповідальності, виборі та дії робить екзистенційний підхід особливо релевантним у контексті війни. У межах арттерапевтичного процесу символ, що апелює до релігійного змісту, може активувати в людині осмислення межових ситуацій – смерті, втрати, безсилля – і водночас пробудити волю до свободи, до самотворення. На відміну від суто релігійного або психологічного тлумачення, мистецтво залишає простір для відкритості й множинності смислів: релігійний символ виявляється не догматичним знаком, а вікном у простір внутрішньої дії.

Чудовим взірцем для такої терапевтичної роботи може бути читання-аналіз вірша Марини Понамаренко «Бога немає...» (Понамаренко, 2022). Поетичний текст демонструє глибоку залученість до екзистенційного досвіду – межового, травматичного, але водночас потенційно терапевтичного, оскільки він відкриває людині самість засадничих питань, навколо яких і розгортається вся екзистенціальна традиція: буття / небуття, смисл / абсурд, свобода / відповідальність, віра / заперечення Бога.

У вірші представлено особистість, уражену війною, у мить максимальної екзистенційної відкритості – чоловік на сповіді втрачає не лише віру в Бога, а й саму можливість пояснення подій через релігійну мову: «Бога немає, – каже цей чоловік...». Це не системний атеїзм, а формула відчаю, що виростає на ґрунті нестерпного досвіду страждання, яке вже не вкладається у звичні релігійні наративи. Тут лунає те, що Сартр окреслює як «тривогу, що відома всім, хто брав на себе відповідальність»: герой не шукає виправдань, він не відходить у квієтизм чи пасивність – навпаки, він надмірно включений у реальність, тому й доходить до межі.

Особливо промовистим є момент, коли втрата віри стає підставою нової свободи: «Бога

немає, отче, і це першопричина свободи». Це і є типово екзистенційна ситуація: Бог як гарант смислу відступає, і людина змушена сама створювати смисл, з усією жахаючою відповідальністю – навіть якщо це означає рішення «не брати більше полонених». Така свобода без Бога і є тією небезпечною, але справжньою свободою, яку розглядав Ж.-П. Сартр: свобода, що несе не полегшення, а вагу рішення й тягар його наслідків.

Водночас сам формат розмови – сповідь, присутність релігійного символу (книги як Євангелія), образ жінки як книги та соняха (із натяком на Богоматір?) – зберігає релігійно-символічний вимір, який відкриває простір терапевтичної взаємодії через мистецтво. Сам вірш як художній твір і є тією арттерапевтичною формою, що дає змогу трансформувати досвід руйнації у форму осмислення. Порожнеча в книжці в останньому рядку – не просто заперечення Бога, а простір для нового мовлення, нової розмови про смисл, що можлива саме завдяки зіткненню з порожнечою.

Отже, вірш функціонує як приклад екзистенційної терапії в дії: через художній символ, через слово, через конфлікт і афективну правду відкривається можливість не зічлення в банальному розумінні, а діалогу з межовим досвідом, який у постсекулярному контексті і є суттю екзистенційної арттерапії.

Відповідно, екзистенційна терапія, реалізована через синергію релігійного символу та мистецької репрезентації, стимулює не втечу від травми, а зустріч із нею – як із точкою екзистенційної трансформації. Така терапія не намагається усунути біль, а натомість спрямована на його усвідомлення, рефлексивне проживання та інтеграцію в досвід особистісного становлення.

Контакт із мистецьким твором, що несе в собі релігійно навантажену символіку, може стати імпульсом для такого типу рефлексії. Ці символи – навіть поза межами традиційного конфесійного дискурсу – містять у собі концентровану репрезентацію екзистенційної напруги: втрати й надії, провини й прощення, страждання й любові. Символічна мова мистецтва активізує ці глибинні смислові пласти, створюючи простір для внутрішнього діалогу суб'єкта із власною скінченністю й водночас повнотою, втратою, страхом чи

екзистенційною самотністю. А отже, це терапевтичне самопізнання.

Естетична катарсична терапія. У межах концепту синергії релігійного й мистецького особливого значення набуває тип терапевтичної дії, що ґрунтується на потенціалі естетичного потрясіння, пов'язаного з глибинним емоційним очищенням, або катарсисом. Теоретичне підґрунтя цього підходу можна віднайти в «Поетиці» Арістотеля, де мистецтво визначається як засіб очищення афектів (φόβος – страх, ἔλεος – жаль) через емоційне співпереживання з представленим у художній формі досвідом. «Арістотель приписує облагороднюючий вплив на психіку людини не тільки трагедії: поняття катарсису стосується взагалі всього мистецтва. Художній твір, на думку філософа, викликаючи в душі етичні почуття і переживання, справляє на людей виховний вплив» (Арістотель, 1967, с. 23).

У випадку поєднання естетичного й релігійного виміру терапія, заснована на такому підході, функціонує не лише як емоційне зворушення, а як досвід екзистенційної глибини, вкорінений у символічній системі, що апелює до трансцендентного. Символи жертви, страждання, любові, прощення – втілені в мистецьких формах – здатні пробуджувати у глядача/читача/слухача глибинні афективні стани, які не є руйнівними, а трансформативними: співпереживання переходить в очищення, біль – у прийняття, жаль – у милосердя, а відчай – у надію.

Особливо актуальною така терапія є в умовах війни, коли психіка людини перенасичена травматичними переживаннями, які не завжди можуть бути вербалізовані. Естетично-катарсичний ефект особливо потужно проявляється у видовищних мистецтвах, зокрема театрі (прикладом може слугувати постановка Івано-Франківського драматичного театру «Інтерв'ю з Богом»), де митці на час вистави стають носіями травми, а глядач – її співучасником. Публічне мистецьке дійство, що включає релігійну символіку, може стати місцем спільного переживання болю, жалоби чи надії, і, відповідно, простором колективного очищення. Таке мистецтво не лише відображає страждання, а надає йому смисл, вкорінюючи його у світ символів, що мають онтологічну глибину, де онтологічне – це не тільки потойбічна вічність, а й усвідомлення ролі пережитого страждання

в боротьбі з несправедливістю для подальшого життєвого і соціального вноرمування.

Висновки. У тих умовах, в яких перебуває українське суспільство – специфічної постсекулярності, що характеризується одночасною присутністю релігійного та секулярного, а також в умовах межової травматичності війни, особливої актуальності набуває дослідження дієвих шляхів роботи із травмами й негативним психоемоційним досвідом. Запропонований нами міждисциплінарний підхід до аналізу цього феномену, що спирається на філософські, релігієзнавчі, естетичні й психологічні джерела, полягає в обґрунтуванні примноженої дієвості терапевтичного ефекту мистецтва та релігії, коли вони синергійні. Такий підхід дозволяє розглядати мистецький твір не лише як естетичний феномен, а як знаряддя впливу на внутрішній світ людини, зокрема в контексті досвіду війни, втрати, насильства, руйнування та потреби в надії і смислі.

Проаналізовані типи арттерапії – архетипна, екзистенційна та естетично-катарсична – не взаємовиключні, натомість у багатьох випадках вони діють паралельно й взаємодоповнювально. Архетипна терапія виявляє, як релігійно марковані образи, вкорінені в колективному несвідомому, можуть викликати глибинний афективно-смісловий відгук, навіть у позаконфесійному контексті. Екзистенційна терапія вказує на те, як контакт із мистецьким образом, насиченим релігійним змістом, активізує роздуми над фундаментальними питаннями буття – смерті, провини, свободи, втрати смислу – й може допомогти у формуванні

відповідального внутрішнього вибору. Естетично-катарсична терапія, вкорінена в класичній філософії, демонструє, як мистецтво очищує емоційний простір людини через потрясіння й співпереживання, особливо коли йдеться про публічні мистецькі форми, що поєднують естетику з релігійним символізмом.

Звернення до цих типів терапії дозволяє побачити, що релігія та мистецтво в їх синергії не лише репрезентують травматичний досвід, а й відкривають можливість його проживання, осмислення та символічного подолання. У цьому полягає їхня постсекулярна якість: вони не повертаються до догматичної нормативності чи сакральної риторики, а набувають терапевтичного, екзистенційного, смислотворчого виміру.

З огляду на констатовані переваги таких підходів убачаємо доцільність у розробленні методик практичної імплементації терапевтичного потенціалу релігійно-мистецької синергії у сфері соціального служіння, капеланства, арттерапевтичної психології, культури пам'яті тощо. Важливо, щоб українські дослідники формували чутливу до нашого контексту методологію, що дозволить поєднати глибину філософського осмислення з потребами посттравматичного суспільства. Такий рівень міждисциплінарності в українських гуманітарних студіях не лише сприяє розширенню інструментарію академічного аналізу, а й відкриває нові обрії для практичного впливу гуманітарного знання – у роботі з пам'яттю, досвідом втрати, відновленням цілісності особистості й спільноти в умовах війни.

Список використаних джерел:

- Pío Diéguez, M., Peral Jiménez, C., Sanz-Aránguez Ávila, B., Bayón Pérez, C. (2024). Art therapy as a therapeutic resource integrated into mental health programmes: Components, effects and integration pathways. *The Arts in Psychotherapy*, 91 (12). URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019745562400100X?via%3Dihub>
- Tahrus, Zainun Nur Hisyam (2022). The Coexistence of Faith and Reason: Habermas' Theoretical Framework of the Post-Secular Society. *Masyarakat, Jurnal Sosiologi*, 27 (2), Article 19. URL: <https://scholarhub.ui.ac.id/mjs/vol27/iss2/19>
- Арістотель. (1967). Поетика / Переклад з старогрец. Б. Тен, вступна стаття У. Й. Кобова. Київ: Мистецтво.
- Горохолінська, І. В. (2019). Демаркація секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності: філософський та богословський дискурс [Текст]: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.11, 09.00.14 / Горохолінська Ірина Володимирівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 510 с.
- Горохолінська, І. В. (2019). Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т.
- Горохолінська, І. В. (2023). «Візуалізація» соціальних функцій релігії через оптику війни. *Культурологічний альманах*, (3), 106–111.
- Мадонна з київського метро. Історія фото жінки з немовлям. (2022). BBC News Україна, 20 квітня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61166773>

Понамаренко, М. (2022). Бога немає... Facebook. URL: <https://www.facebook.com/marina.ponomarenko/posts/pfbid0khHF3QqmXzHu7nG3UcPSJ75QD49BKESyh5BqHYPwYLSQv4qoofJFDe2y68TnNcjUl>

Постановка Івано-Франківського драматичного театру «Інтерв'ю з Богом». (б.д.). URL: <https://www.dramteatr.if.ua/show/interv%CA%BCyu-z-bogom/>

Сартр, Ж.-П. (2022). Екзистенціалізм – це гуманізм. Психологія і суспільство. Психологічні науки, (2), 49–65.

Тейлор, Ч. (2013). Секулярна доба. Книга перша. Київ: Дух і літера.

Юнг, К. Г. (2018). Архетипи і колективне несвідоме / Пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. О. Фешовець. 2-ге опрацьоване видання. Львів: Астролябія.

References:

Río Diéguez, M., Peral Jiménez, C., Sanz-Aránguez Ávila, B., Bayón Pérez, C. (2024). Art therapy as a therapeutic resource integrated into mental health programmes: Components, effects and integration pathways. *The Arts in Psychotherapy*, 91 (12). Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019745562400100X?via%3Dihub>

Tahrus, Zainun Nur Hisyam (2022). The coexistence of faith and reason: Habermas' theoretical framework of the post-secular society. *Masyarakat, Jurnal Sosiologi*, 27(2), Article 19. Retrieved from: <https://scholarhub.ui.ac.id/mjs/vol27/iss2/19>

Aristotel (1967). *Poetyka* [Poetics] / Pereklad z starohrets. B. Ten, vstupna stattia U. Y. Kobova. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].

Horokholinska, I. V. (2019). Demarkatsiia sekuliarnoho / postsekuliarnoho v suchasni relihiinosti: filosofskyi ta bohoslovskyi dyskurs [Demarcation of secular/post-secular in contemporary religiosity: philosophical and theological discourse] [Text]: dys. ... d-ra filos. nauk: 09.00.11, 09.00.14 / Horokholinska Iryna Volodymyrivna; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv. 510 s. [in Ukrainian].

Horokholinska, I. V. (2019). Postsekuliarnist: bohoslovski ta filosofski intentsii suchasnoi relihiinosti [Post-secularity: theological and philosophical intentions of contemporary religiosity]. Chernivtsi: Chernivtsi National University. [in Ukrainian].

Horokholinska, I. V. (2023). “Vizualizatsiia” sotsialnykh funktsii relihii cherez opytku viiny [“Visualization” of social functions of religion through the lens of war]. *Kulturolohichniy almanakh*, (3), 106–111. [in Ukrainian].

Madonna z kyivskoho metro. Istoriia foto zhinky z nemovliam [Madonna from Kyiv Metro. Story of the photo of a woman with a baby]. (2022). *BBC News Ukraina*, 20 kvitnia. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61166773> [in Ukrainian].

Ponomarenko, M. (2022). Boha nemaie... [There is no God...]. Facebook. Retrieved from: <https://www.facebook.com/marina.ponomarenko/posts/pfbid0khHF3QqmXzHu7nG3UcPSJ75QD49BKESyh5BqHYPwYLSQv4qoofJFDe2y68TnNcjUl> [in Ukrainian].

Postanovka Ivano-Frankivskoho dramatychnoho teatru “Interviu z Bohom”. [Performance of Ivano-Frankivsk Drama Theater “Interview with God”]. (n.d.). Retrieved from: <https://www.dramteatr.if.ua/show/interv%CA%BCyu-z-bogom/> [in Ukrainian].

Sartre, Zh.-P. (2022). Ekzytentsializm – tse humanizm [Existentialism is a humanism]. *Psykhologhiia i suspilstvo. Psykhologichni nauky*, (2), 49–65 [in Ukrainian].

Teilor, Ch. (2013). *Sekuliarna doba. Knyha persha*. [A secular age. Book one]. Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].

Yung, K. H. (2018). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome [Archetypes and collective unconscious] / Per. z nim. K. Kotiuk; nauk. red. O. Feshovets. 2-he opratsovane vydannia. Lviv: Astroliabiiia. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 29.07.2025

Дата прийняття статті: 26.08.2025

Опубліковано: 30.09.2025